

Anna OPAR¹, Tadeusz PIĄTEK²

¹ *Dr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku; ul. Mickiewicza 21, 38-500 Sanok; e-mail: aniaopar@poczta.fm*
Dr, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiczny, Katedra Pedagogiki Pracy i Andragogiki, ul. Ks. Jąłowego 24, 35-010 Rzeszów; tpiatek@poczta.fm

EDUKACJA Z ZAKRESU TIK A PROBLEM WIKTYMIZACJI CZŁOWIEKA DOBY SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO EDUCATION ICT AND THE PROBLEM OF VICTIMIZATION MAN DAY INFORMATION SOCIETY

Słowa kluczowe: wiktymizacja, edukacja, TIK.

Keywords: Victimization, education, ICT.

Streszczenie

Współczesne społeczeństwo określa się mianem społeczeństwa informacyjnego, wiedzy. W społeczeństwie tym dominują osoby, które zarówno w życiu zawodowym, jak i osobistym posługują się technologiami informacyjno-komunikacyjnymi. Z danych GUS wynika, że w 2016 r. odsetek przedsiębiorstw mających dostęp do Internetu przekroczył 90%. Ponad trzy czwarte gospodarstw domowych w Polsce miało w domu szerokopasmowy dostęp do Internetu, z Internetu korzysta regularnie 69,9% osób w wieku 16–74.

Z kolei z danych Policji wynika, że nasila się zjawisko e-przestępczości. Stąd też istotne wydaje się zagadnienie, jak nie stać się ofiarą e-przestępcy jako e-obywatel, funkcjonujący w e-społeczeństwie.

Summary

Modern society is called information society and knowledge. In a society that is dominated by people who have both their professional and personal use the ICT. The CSO data shows that in 2016. percentage of enterprises with internet access exceeded 90%. More than three-quarters of households in Poland was home broadband Internet access, it uses the Internet regularly 69.9% of people aged 16-74.

According to data from the Police that intensifies the phenomenon of e-crime. Therefore, it seems important issue of how not to become a victim of e-criminals as an e-citizen, functioning in the e-society.

Wstęp

Pojęciem wiktymologii określa się na ogół, jako wyrastającą z kryminologii, dyscyplinę badającą zachowania ofiar przestępstw i ich rolę w jego genezie¹. Wiktymologia to, zależnie od podejścia teoretycznego, samodzielna dyscyplina naukowa badająca problematykę społecznego mechanizmu stawania się ofiarą, bądź dyscyplina naukowa, nastawiona na badanie mechanizmu wiktyimizacji, tj. mechanizmu stawania się ofiarą przestępstw kryminalnych, a także wypracowująca metody zapobiegające wiktyimizacji, albo przynajmniej osłabiające podatność wiktyimizacyjną. Rozumiana jest jako czynnik szczególnie uprawdopodobniający możliwość stania się ofiarą. Wyraźnie należy zaznaczyć, że wiktymologia nie jest nauką, mającą służyć usprawiedliwianiu przestępców, ale poszerzaniu wiedzy o społecznych mechanizmach przestępczości, rozwijaniu społecznej świadomości tego, jak określone zachowania czy też życiowe wybory sprzyjają przestępstwom, jak zachowania te i wybory prowokują przestępców do zachowań przestępczych, czyli, w jaki sposób ofiary przestępców bezwiednie stają się ich ofiarami².

Należy zaznaczyć, że pojęcie wiktyimizacji funkcjonuje także w obszarach odległych dosyć od kryminologii, mających wszakże jedną wspólną płaszczyznę – cierpienie. W znaczeniu kulturowym zatem, by odwołać się do kilku przykładów, wiktyimizacja oznacza budowanie tożsamości społeczeństw na doznanych w toku dziejów krzywdach i uciemiężeniu³, w olimpizmie – tłumaczenie braku sukcesów sportowych brakiem, w porównaniu z innymi, odpowiednich warunków do sportowego rozwoju⁴.

Wiktymologia generalnie rzecz biorąc zakłada, że ofiara nie jest całkowicie biernym podmiotem przestępstwa, że w mechanizmie jego powstawania nie jest dla przestępcy absolutnie przypadkowym punktem odniesienia. Zasadnicze w tej sytuacji wydaje się być pytanie: kto i dlaczego najczęściej staje się ofiarą przestępstw?⁵. Kolejne pytanie, to w jaki sposób przygotować potencjalne ofiary przestępstw na zagrożenie.

W społeczeństwie informacyjnym pojawił się nowy rodzaj przestępstw: e-przestępstwa, cyberprzestępstwa. Stąd też pytania: Kto i dlaczego najczęściej staje się ofiarą e-przestępstw?; W jaki sposób przygotować potencjalne e-ofiary przestępstw na e-zagrożenie?; Jaka jest rola edukacji, w tym edukacji „informatycznej” w zapobieganiu stawania się ofiarą e-przestępstw.

¹ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 1979, s. 25.

² Por. A. Opar, *Podatność wiktyimizacyjna – przesłanki i formy przeciwdziałania wiktyimizacji*, „Rozprawy Społeczne” 2016, nr 2 (10), s. 24–30.

³ T. Zarycki, *Uciemiężona forpocza zachodu wiktyimizacja i okcydentalizacja we współczesnym polskim dyskursie regionalnym*. „Kultura i Społeczeństwo” 2005, nr 2, s. 116–122, <http://www.iss.uw.edu.pl/zarycki/pdf/forpocza.pdf> (dostęp: 01.10.2015 r.).

⁴ Por. T. Lis, *Wiktymologia olimpijska*, „Gazeta Wyborcza” 2008, nr 190, s. 6.

⁵ Por. A. Opar, *Podatność...*

Podatność wiktyimizacyjna a e-przestępstwa doby społeczeństwa informacyjnego

Chociaż w potocznym przeświadczeniu „prawdopodobieństwo stania się ofiarą napadu na ulicy wydaje się takie same, a przynajmniej porównywalne dla wszystkich przechodniów” jednak, jak wykazują badania empiryczne, „to jedni stają się ofiarami tego napadu częściej niż inni. Szczególnie interesujące wydaje się również to, że ofiary te często nie odznaczają się widocznymi cechami szczególnymi i zostają wybrane z tłumu innych ludzi przez obcego sobie napastnika, a czyn dokonywany jest z reguły spontanicznie”⁶.

Podobna sytuacja wydaje się być w zakresie e-przestępstw. Do osób szczególnie ekspozowanych na stanie się ofiarą e-przestępstwa są dzieci, młodzież, osoby starsze, u których kompetencje z zakresu technologii informacyjno-komunikacyjnych są nieadekwatne do poziomu rozwoju tych technologii i ich zastosowań, do poziomu rozwoju społeczeństwa informacyjnego, i wynikającego z tego faktu zagrożeń.

W każdej fazie rozwoju społecznego (agralnego, industrialnego, informacyjnego) występowały różne problemy społeczne wynikające z dynamiki postępu technicznego (wynalazczości) i związanego z tym tworzeniem się nowych technologii użytecznych zarówno w sferze pracy zawodowej człowieka, jak i funkcjonowaniu poza nią. Problemy te można sklasyfikować jako przeszkody, utrudnienia w funkcjonowaniu człowieka lub jako patologie społeczne⁷, które bazują na rozwoju technologii w celu działania na szeroko rozumianą szkodę innych.

Należy zaznaczyć, że powstawanie nowych patologii nie likwiduje starych, rośnie ogólna liczba patologii, zmieniają się proporcje „starych form” patologii do „nowych form”. Przykładem jest agresja (atak na inną osobę), która z postaci pierwotnej agresji fizycznej poszerzyła swój zasięg poprzez agresję psychiczną i agresję cyfrową w formie bezpośredniej, pośredniej, czynnej lub biernej. Fizyczne zawłaszczenie mienia w formie fizycznej agresji bezpośredniej, dzięki technologiom cyfrowym często odbywa się z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych (lokalnych sieci komputerowych, Internetu), np. okradanie pieniędzy z kart płatniczych, kont bankowych itp.

W raporcie policji w latach (1996–2012) dotyczącym liczby przestępstw związanych z prawem autorskim i prawach pokrewnych w Polsce wykazuje tendencję rosnącą⁸: 1996 r. – 851; 1997 r. – 2057; 1998 r. – 2206; 1999 r. – 2322;

⁶ N. Mirska, *Podatność wiktyimizacyjna a samoocena i optymizm*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2009, nr 1–2, s. 138.

⁷ A. Olak, H. Sommer, *Wokół patologii społecznej* [w:] *Spółczesność polskie na tle przemian społecznych*, red. A. Olak, I. Oleksiewicz, S. Wiczorek, Rzeszów 2009.

⁸ Por. K. Buczkowski, *Skuteczność zwalczania przestępstw przeciwko bezpieczeństwu elektronicznie przetwarzanej informacji na podstawie badań aktowych przestępstwa z art. 287 k.k.*,

2000 r. – 4064; 2001 r. – 9590; 2002 r. – 11 991; 2003 r. – 11 270; 2004 r. – 13 976; 2005 r. – 9735; 2006 r. – 10 504; 2007 r. – 12 422; 2008 r. – 9748; 2009 r. – 18 516; 2010 r. – 20 983; 2011 r. – 10 551; 2012 r. – 10 481⁹.

Podobna jest sytuacja związana z liczbą oszustw komputerowych w Polsce (art. 287): 1999 r. – 164; 2000 r. – 247; 2001 r. – 171; 2002 r. – 368; 2003 r. – 168; 2004 r. – 390; 2005 r. – 568; 2006 r. – 444; 2007 r. – 492; 2008 r. – 404; 2009 r. – 978; 2010 r. – 623; 2011 r. – 1364; 2012 r. – 1351; 2013 r. – 1573; 2014 r. – 2154 (liczba postępowań wszczętych)¹⁰.

Edukacja a problem stawiania się ofiarą e-przestępstwa

W ramach działań związanych z szeroko rozumianą edukacją powinny pojawić się działania, akcje społeczne adresowane do użytkowników nowoczesnych technologii, bazujące na ustaleniach wiktymologii w zakresie mechanizmu e-wiktyimizacji i podatności wiktyimizacyjnej, zmierzające do budzenia i umacniania w tych osobach świadomości zagrożeń stania się ofiarą, jakie ich dotyczą. Działania, o których mowa powinny unaoczniać osobom, zwłaszcza grupy zwiększonego ryzyka, iż zachowując się w określony sposób, np. nadmiernie ufając technologiom, e-osobom, e-instytucjom, e-firmom, narażają się na stanie się ofiarą e-przestępstwa.

Ważnym miejscem realizacji działań edukacyjnych w zakresie przygotowania do sprawnego, bezpiecznego funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym jest szkoła i edukacja z zakresu technologii informacyjno-komunikacyjnych w postaci przedmiotów szkolnych (zajęcia komputerowe, podstawy informatyki itp.). Cele tej edukacji zapisano zarówno w postaci podstaw programowych i innych „dokumentów szkolnych”, tj. m.in. szkolnego systemu wychowania. Cele wychowania realizowane powinny być poprzez odpowiedni dobór treści kształcenia¹¹ (adekwatny do stanu rozwoju zarówno technologii informacyjnych, jak i społeczeństwa informacyjnego), jak i metod

Warszawa 2015, https://www.iws.org.pl/pliki/files/kolor_IWS_Buczowski%20K._Oszustwo%20komputerowe.pdf (dostęp 28.12.2016 r.).

⁹ <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przestepstwa-przeciwko/50878,Przestepstwa-przeciwko-prawom-autorskim-z-ustawy-o-prawie-autorskim-i-prawach-po.html> (dostęp 28.12.2016 r.).

¹⁰ <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-16/63977> (dostęp 28.12.2016 r.).

¹¹ Por. A. Piecuch (red.), *Dydaktyka informatyki. Problemy uczenia się i nauczania informatyki i technologii informacyjnych*, Rzeszów 2006; por. A. Piecuch, *Edukacja informatyczna na początek trzeciego tysiąclecia*, Rzeszów 2008; S. Juszczyk i in., *Dydaktyka informatyki i technologii informacyjnej*, Toruń 2003; por. W. Furmanek, *Edukacja a przemiany cywilizacyjne*, Rzeszów 2010; por. W. Walat, *Edukacyjne zastosowania hipermediów*, Rzeszów 2007.

i form kształcenia. Realizację tych zadań należy powierzyć odpowiednio przygotowanym nauczycielom¹².

Efektom praktycznego zastosowania wiedzy na temat mechanizmów stawiania się ofiarą e-przestępstwa, powinno być kształtowanie u zwykłych obywateli zdolności do świadomych postaw antywiktyimizacyjnych. Postawy te to szeroko rozumiane rozwijanie w procesach edukacji zarówno sformalizowanej, jak i samokształceniu kultury informacyjnej, której komponent poznawczy to wiedza dotycząca zasad funkcjonowania społeczeństwa informacyjnego, technologii informacyjno-komunikacyjnych, komponent behawioralny to umiejętności z tego zakresu oraz komponent afektywny to przekonania i motywacje do odpowiedniego, bezpiecznego systemu zachowań w sferze funkcjonowania danego człowieka.

Wnioski

Podatność wiktymologiczna (wiktymogenna), czyli podatność na stanie się ofiarą przestępstwa, e-przestępstwa, jest zjawiskiem uwarunkowanym wieloczynnikowo. Z jednej strony, na jej zwiększenie wpływają czynniki zewnętrzne znajdujące się poza jednostką, z drugiej strony – podatność tę warunkują indywidualne właściwości psychiczne człowieka, wpływające na zachowanie jednostki, które mogą się albo przyczyniać do poszkodowania, lub też zmniejszać prawdopodobieństwo jego zaistnienia poprzez podjęcie odpowiednich działań zabezpieczających¹³.

Przestępstwo czy też e-przestępstwo jest efektem swoistych relacji i interakcji między przestępcą a ofiarą. Tylko szeroko rozumiana edukacja zwłaszcza edukacja z zakresu technologii informacyjno-komunikacyjnych, zasad i praw, jakie rządzą funkcjonowaniem człowieka w społeczeństwie informacyjnym jest w stanie zmniejszyć ryzyko stania się ofiarą e-przestępstwa.

Jednym z ważniejszych komponentów tej edukacji jest postawa odpowiedzialności za siebie i innych¹⁴.

Literatura

- Bieńkowska E., *Osoby starsze grupą o podwyższonym stopniu ryzyka wiktyimizacji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, nr 1.
- Buczkowski K., *Skuteczność zwalczania przestępstw przeciwko bezpieczeństwu elektronicznie przetwarzanej informacji na podstawie badań aktowych przestępstwa z art. 287 k.k.*, Warszawa

¹² Por. A. Piecuch, *Multimedialne kompetencje nauczycieli*, Rzeszów 2011; por. T. Piątek, *Kultura informacyjna komponentem kwalifikacji kluczowych współczesnego nauczyciela*, Rzeszów 2010.

¹³ Por. N. Mirska, *Podatność...*, s. 138.

¹⁴ T. Piątek, *Odpowiedzialność za i wobec siebie i innych artefaktem planów życiowych i zawodowych [w:] Wartości w pedagogice. Wolność odpowiedzialność godność we współczesnej pedagogice*, red. W. Furmanek, Rzeszów 2013.

2015. https://www.iws.org.pl/pliki/files/kolor_IWS_Buczkowski%20K._Oszustwo%20komputerowe.pdf (dostęp 28.12.2016 r.).
- Falandysz L., *Wiktymologia*, Warszawa 1979.
- Furmanek W., *Edukacja a przemiany cywilizacyjne*, Rzeszów 2010.
- Hołyst B., *Wiktymologia*, Warszawa 1999.
- Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna (część IV – Psychologia ofiar przestępstw)*, Warszawa 2006.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 1979.
- <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwno-16/63977> (dostęp 28.12.2016 r.).
- <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przestepstwa-przeciwno/50878,Przestepstwa-przeciwno-prawom-autorskim-z-ustawy-o-prawie-autorskim-i-prawach-po.html> (dostęp 28.12.2016 r.).
- Lis T., *Wiktymologia olimpijska*, „Gazeta Wyborcza” 2008, nr 190.
- Mirska N., *Podatność wiktyimizacyjna a samoocena i optymizm*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2009, nr 1–2.
- Opar A., *Podatność wiktyimizacyjna – przesłanki i formy przeciwdziałania wiktyimizacji*, „Rozprawy Społeczne” 2016, nr 2(10).
- Olak A., Kozaczuk F., Krauz A., *Edukacja dla bezpieczeństwa*, Ostrowiec Świętokrzyski 2011.
- Olak A., Sommer H., *Wokół patologii społecznej [w:] Społeczeństwo polskie na tle przemian społecznych*, red. A. Olak, I. Oleksiewicz, S. Wieczorek, Rzeszów 2009.
- Piątek T., *Kultura informacyjna komponentem kwalifikacji kluczowych współczesnego nauczyciela*, Rzeszów 2010.
- Piątek T., *Odpowiedzialność za i wobec siebie i innych artefaktem planów życiowych i zawodowych [w:] Wartości w pedagogice. Wolność odpowiedzialność godność we współczesnej pedagogice*, red. W. Furmanek, Rzeszów 2013.
- Piecuch A. (red.), *Dydaktyka informatyki. Problemy uczenia się i nauczania informatyki i technologii informacyjnych*, Rzeszów 2006.
- Piecuch A. *Multimedialne kompetencje nauczycieli*, Rzeszów 2011.
- Piecuch A., *Edukacja informatyczna na początek trzeciego tysiąclecia*, Rzeszów 2008.
- Piecuch A., *Wstęp do projektowania multimedialnych opracowań metodycznych*, Rzeszów 2008.
- Tanaś M. *Edukacyjne zastosowania komputerów*, Warszawa 1997.
- Walat W., *Edukacyjne zastosowania hipermediów*, Rzeszów 2007.
- Zajac A., *Pedagogika społeczna i pedagogika pracy wobec przemian cywilizacyjnych*, Rzeszów 2014.
- Zarycki T., *Uciemniona forpocza Zachodu wiktyimizacja i okcydentalizacja we współczesnym polskim dyskursie regionalnym*, „Kultura i Społeczeństwo” 2005, nr 2, <http://www.iss.uw.edu.pl/zarycki/pdf/forpocza.pdf> (dostęp: 01.10.2015 r.).